

Inhoud

Proloog. Een leeswijzer	7
1 Een siësta, of de langzame dood van de revolutie	11
2 Leven en sterven voor een vergissing	27
3 God zoeken, een bed en een blindedarm vinden	43
4 Snelwegen	53
5 Rafelige randen	67
6 Winnicott en de spelregels	77
7 De verlatenen	85
8 Rouwen om een konijn	93
9 Over de noodtoestand en andere wonderen	101
10 Een arts, een dichter, een herfst	111
11 Het slechte geweten of réarmement démographique	119
12 The show on the road	125
Verantwoording. Een namenlijst	135
De Bergrede	151

Proloog

Een leeswijzer

Deze tekst gaat over verlossing, beter gezegd over het verlangen ernaar. Hoe dat verlangen zich breed maakt waar velen het niet zouden verwachten, bijvoorbeeld in de politiek en het recht.

Onder verlossing versta ik niet alleen de betekenis die de gelovige christenen aan dat woord geven. Overal waar het lijden immers wordt verminderd, hoe kortstondig ook, overal waar kortstondige of minder kortstondige vreugde heerst die het woord ‘extase’ verdient is sprake van verlossing. Toch gaat deze tekst niet over seks of yoga, niet uitsluitend althans. De woorden ‘recht’ en ‘politiek’ zijn al gevallen, het gaat mij erom hoe mensen hun verlangen naar verlossing in een bepaalde cultuur organiseren. Dat woord, organiseren, is cruciaal.

Ik vermoed dat dit verlangen in alle culturen te vinden is en in alle religies een rol speelt. De christenen echter hebben de verlossing geüniversaliseerd. Iedereen kon gered worden. Elke ziel was er één. Ik heb het in eerste instantie dus over westerlingen, christenen en postchristenen, dragers van een cultuur die ze niet hoeven te kennen of te begrijpen om er toch drager van te zijn.

Dat maakt me nog geen trotse westerling. Ik stel me aan gene zijde van dergelijke trots of schaamte op. De trots op de eigen cultuur is vermoedelijk nog curieuzer dan de schaamte ervoor, die in het Westen al snel tot statussymbool wordt. Curieus natuurlijk ook omdat culturele zuiverheid ver te zoeken is.

Waar deze tekst over religie gaat, gaat hij ook over de wet. Wat is het fundament onder de wet? Wie moet je redden, wie niet?

De vraag of je in God gelooft of niet vind ik even onzinnig als de trots op de eigen cultuur. Mensen geloven in van alles. Zonder illusies gaat het niet. De namen die ze aan de dingen geven waarin ze geloven zijn veelzeggend, de consequenties ervan reiken ver.

We weten hooguit dat mensen die geloven *zelf* God te zijn doorgaans met enig recht waanzinnig kunnen worden genoemd. Maar zelfs dat is niet altijd zeker, ik heb mensen ontmoet die beweerden God te zijn maar die er een uiterst bescheiden godsbeeld op na hielden en die zeker niet waanzinnig waren.

Ik ben me er verder van bewust, om met de schrijver John Coetzee te spreken, dat mensen – mensen, niet alleen westerlingen – hongeren naar antwoord op de vraag hoe ze moeten leven.

De simpele, sturende antwoorden zijn mij een gruwel, een gruwel waarmee boekenwinkels half zijn gevuld, opiniepagina's, kranten zelf staan er vol mee, praatprogramma's, we moeten dit of we moeten dat, we moeten x of we moeten y en tussendoor moeten anderen zich altijd schamen om deze of gene reden. Als de eigen antwoorden dreigen tegen te vallen kun je anderen altijd nog beschamen.

De dooddoener dat een tekst of een boek tot denken aanzet kan mij evenmin bekoren.

Ik heb het eerder gezegd: als de tekst u tot denken aanzet komt de tekst te laat.

Hooguit kunnen schrijver en lezer samen verder denken. Dat is de zin van de dialoog, en daarmee roep ik u niet op mij te schrijven of bij u thuis uit te nodigen voor kaasfondue, de lezer die een boek leest is in dialoog met de schrijver.

Het gaat me er kortom niet om de mogelijkheden te beperken en te verkleinen, het gaat me er veeleer om ze te vergroten. Door te beschrijven wat er aan de hand is, indien mogelijk wat er aan de hand was voordat dit aan de hand bleek te zijn. Ik wil bekeren noch bekeerd worden. Ik zou ook niet weten tot wat ik de lezer zou moeten bekeren. Tot mijn boeken misschien, en zelfs dat met enig voorbehoud. Ik wil lezers, geen volgelingen; verleiders, geen aanbidders. Vijanden, want alleen zij die niets voorstellen hebben aan vrienden genoeg.

Het doel van de tekst is altijd de tekst zelf, de tekst weet als het goed is meer dan de schrijver. De tekst scheidt zijn eigen bedoelingen, de tekst werkt in elke lezer anders door, ook dat is vrijheid.

De filosoof Kierkegaard heeft het over het duizelingwekkende van de vrijheid. Dat duizelingwekkende willen verminderen is mij te medicinaal, te praktisch, te redelijk. Ik wil het intensiveren, de epileptische aanval van een context, een geschiedenis, een zin voorzien. Misschien zelfs van een nooduitgang.

Tot slot: ik heb afgezien van voetnoten. Achterin treft u een korte verantwoording aan bij wijze van voetnoten. Voor het gemak van de lezer is de Bergrede inte-

graal opgenomen vanaf pagina 151.

Voor de volledigheid: een oerversie van deze tekst droeg ik voor in de Bergkerk in Amersfoort in het voorjaar van 2025.

En nu is het aan u. Ik verwacht veel van u, heel veel, misschien wel alles.

Arnon Grunberg
maart 2026

I

Een siësta, of de langzame dood van de revolutie

In zijn beroemde Bergrede vat Jezus zijn politieke programma samen, want het koninkrijk dat de Mensenzoon hoopt te stichten is uiteraard ook politiek van aard. Menig politicus die bevlogen redevoeringen heeft gehouden, leunde op Jezus en zijn Bergrede, al is de politicus zich daar niet altijd van bewust, en de Bergrede – dat deel uit het Nieuwe Testament dat we vinden in het Evangelie volgens Matteüs, hoofdstuk vijf tot en met zeven – is op zijn beurt weer ondenkbaar zonder het Oude Testament. Niets staat op zichzelf.

Beroemd of niet, laten we de Bergrede niet bekend veronderstellen. Jezus is geboren en door de geest (laten we ons die geest even voorstellen als een stem) meegenomen naar de woestijn waar hij veertig dagen en veertig nachten vastte, om vervolgens op de proef te worden gesteld door de beproever, die we ook de duivel mogen noemen, en die hem onder andere beval om stenen in brood te veranderen. Waarop Jezus zei: ‘De mens leeft niet van brood alleen.’

Daarna wordt Jezus een handelsreiziger in, laat ik het

wat blasfemisch zeggen, eigen profetieën. Deze Zoon van God begint zijn carrière als handelaar in eigen poëzie en geneeskraft. Hij trekt rond door heel Galilea en ‘geneest iedere ziekte en elke kwaal’. Geen wonder dat met name de zieken zich om hem heen hebben verzameld en dat zijn er nogal wat. Ja, wie durft zich niet-ziek te noemen? Het beste wat je over jezelf kunt zeggen is dat je nog-niet-ziek bent.

Jezus beklimt de berg om Zijn volgelingen toe te spreken, voilà de Bergrede, waarin zijn gehele leer op uiterst poëtische, soms hermetische, altijd ook licht tegenstrijdige wijze wordt samengevat. De tekst is wat mij betreft bedwelmend, en dwingend in zijn voorschriften, zo dwingend dat de gehele spagaat van de westerse cultuur zonder deze tekst – en nogmaals, niets staat op zichzelf – onbegrijpelijk is. Dat is de belangrijkste reden dat ik hier zo uitvoerig over de Bergrede schrijf. En aangezien ook ik niet ongevoelig voor schoonheid ben, wil ik de kracht van de taal in sommige delen van de Bijbel, wat het Nieuwe Testament betreft, vooral in de Bergrede, nogmaals onderstrepen.

Met spagaat bedoel ik hier een wat vriendelijkere aanduiding voor hypocrisie. Men wil het goede voor iedereen, maar in de praktijk moet men erkennen dat men toch vooral het goede wil voor zichzelf en eventueel enkele naasten, en zelfs dat niet altijd.

De Bergrede is een revolutionaire tekst, die in het reëel bestaande christendom voortleeft als een langgerekt antirevolutionair gebed. Nog een spagaat.

Wat zegt Jezus precies in die rede? Dat eenieder die hongert naar gerechtigheid verzadigd zal worden en gelukkig moet worden genoemd, dat eenieder die treurt

gelukkig moet worden genoemd want hij zal worden getroost, dat jullie, lezers, maar ook natuurlijk de zieken en kreupelen die zich onder aan de berg hebben verzameld, het zout der aarde zijn en het licht der aarde.

Verder zegt hij dat hij de wet niet wil afschaffen, maar tot vervulling zal brengen, dat overspel begint met een blik en dat je als je in de verleiding bent gekomen door te zien je maar een oog moet uitrukken om de verleiding te bestrijden. Vasten moet je niet met een somber gezicht, en God zal je jouw schuld vergeven op voorwaarde dat jij jouw schuldenaren vergeeft. Je moet oppassen voor valse profeten in schaapskleren, je moet niet oordelen over je naasten, oordeel eerst over jezelf, om te vinden moet je zoeken en als je ergens naar binnen wilt moet je kloppen.

Niet minder bedwelmend overigens is de tekst *Aldus sprak Zarathoestra – Een boek voor allen en voor niemand* van de Duitse filosoof Friedrich Nietzsche. Deze tekst kan als een antwoord op de Bergrede van Jezus worden gelezen en daarin lezen we onder andere: ‘Ook God heeft Zijn hel: dat is Zijn liefde voor de mensen.’ En: ‘Aan Zijn medelijden met de mensen is God gestorven.’

Deze dood moet niet een-op-een gelijk worden gesteld met die andere dood van God die in een andere tekst van Nietzsche, *De vrolijke wetenschap*, wordt beschreven. In *Zarathoestra* gaat God dood aan Zijn medelijden met de mensen.

Alle grote liefde staat boven het medelijden, verkondigt Nietzsche door de mond van Zarathoestra. Alle grote liefde is scheppend. ‘Alle scheppenden echter zijn hard.’

We zullen nog zien wie meer van de mensen hield, Nietzsche of Jezus. We zullen nog zien hoe je van de

mensen moet houden, en van wie wel, en van wie niet. En hoe? Steeds weer is de westerling, en misschien niet alleen hij, bevangen door de sensatie dat de vraag hoe je moet leven identiek is aan de vraag hoe je moet liefhebben.

Mahatma Gandhi beweerde Jezus te zijn gaan liefhebben dankzij de Bergrede. De Duitse socioloog Max Weber waarschuwde dat de Bergrede ‘privé’ is, ‘voor mensen in de kerk en niet voor mensen die verantwoordelijkheid in politiek en maatschappij willen nemen’. Weber stelde zich daarmee op het standpunt van Dostojevski’s grootinquisiteur in *De gebroeders Karamazov*, maar daar wilde die grootinquisiteur Jezus verbranden als een ketterse onruststoker.

De gebroeders Karamazov is een roman, feitelijk doe je de roman tekort door het intermezzo over de grootinquisiteur los te trekken van de rest van de roman. Velen hebben dat gedaan, ook ik, en ik doe het nu weer. Het spijt me.

De grootinquisiteur van Sevilla die op het punt staat wat kettters te verbranden om het christendom een beetje puur en zedelijk te houden, lees: om de orde een beetje te bewaren want het schrikbewind en de orde gaan lang goed samen, wordt geconfronteerd met Jezus die onverwachts is teruggekeerd. Hij moet die Jezus en zijn revolutie niet. De grootinquisiteur zegt tegen Jezus: ‘Maar u hebt de mensen te hoog aangeslagen, want ze zijn per slot van zaken slaven, ook al kunnen ze het niet laten om te rebelleren.’

Volgens de grootinquisiteur is het koninkrijk van Jezus gegroundvest op het wonder, het mysterie en de autoriteit,

en volgens de grootinquisiteur is het grootste verlangen van de mensen om neer te knielen voor een autoriteit. Dat is hun werkelijke verlossing.

En de grootinquisiteur eindigt zijn betoog tegen Jezus met de woorden: 'Ik zeg U nog eens: morgen zult U zien hoe die gedweë kudde op mijn eerste wenk zich haast om gloeiende kolen aan te dragen voor de brandstapel waarop ik U zal laten verbranden omdat U ons bent komen storen.'

Echter, de verbranding gaat niet door. Jezus, eeuwig jong uiteraard, ook als hij terugkomt, vooral als hij terugkomt, gaat naar de negentigjarige (Trump is een jonkie vergeleken bij deze grootinquisiteur) autoriteit toe en 'kust hem stil op zijn bloedeloze lippen'.

Daarop verjaagt de grootinquisiteur Jezus uit de stad, maar 'de kus brandt nog op zijn lippen'.

Dat is in het kort het verhaal van de grootinquisiteur, die meent dat Jezus met de Bergrede de mensen heeft overschat en hen diep ongelukkig heeft gemaakt.

Webers oplossing is milder, geen verbranding en ook geen brandende kus: de Bergrede moet begrepen worden als pakweg een literaire tekst.

Zoals wij tegenwoordig niet meer de hand aan onszelf slaan na het lezen van Goethes *Het lijden van de jonge Werther* – wij hebben Goethe en zijn romantiek niet meer nodig om suïcidaal te zijn – zo zouden wij Jezus en zijn Bergrede voor privégebruik moeten bestemmen, zoals wij ook naar Wagner kunnen luisteren zonder aangestoken te worden door de nazistische bacil. Weber bepleit een soort social distancing rond het vuur dat uit de Bergrede spreekt. Wat Weber feitelijk zegt is: sta zelf in brand, maar steek anderen niet aan, en gooi veel koud water